

НАТАЛІЯ КРАВЧУН

(Полтава)

ДУХОВНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ Я. ЧЕПІГИ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Проаналізовано духовні аспекти педагогічної спадщини Я. Чепіги. На основі теоретичного аналізу й узагальнення джерельної бази визначено роль духовних цінностей педагога в організації навчально-методичного та виховного процесу.

***Ключові слова:** Я. Чепіга, духовне виховання, духовний розвиток, завдання школи, організація навчально-методичного та виховного процесу.*

В умовах бурхливого державотворення та духовного відродження української нації активізуються проблеми навчання та виховання молодшого покоління. Вагома роль належить переосмисленню шляхів становлення і розвитку національної культури та освіти. Основою організації навчально-методичного та виховного процесу, перш за все, є історичні та духовні цінності нашого рідного краю, оскільки саме на них ґрунтуються традиційні педагогічні вчення. Навчання та виховання високодуховної особистості сприяють моральні ідеї, національна традиційність, патріотизм, родині цінності, взаємоповага, доброта, гідність. Саме тому, за нашим переконанням, удосконалення та розвиток системи національної освіти не може бути ефективним без дослідження та аналізу наукової спадщини вітчизняних педагогів минулого, надбання яких є підґрунтям побудови школи майбутнього.

Серед когорти багатьох талановитих педагогів початку ХХ століття чільне місце посідає Яків Феофанович Чепіга (1875-1938 рр.) – видатний педагог, психолог, організатор навчально-методичного процесу, в спадщині якого найбільш глибоко відображені духовні аспекти навчання та виховання людини, що здобуває освіту.

Аналізу різнобічних аспектів багатогранної науково-педагогічної діяльності Я. Чепіги присвячені праці багатьох учених сучасності (Л. Березівська, В. Наконечна, А. Невгодовський, Л. Ніколенко, О. Щербакова). У працях науковців комплексно розглянуто життєвий шлях педагога та його науково-педагогічна і просвітницька діяльність. Дослідник М. Прищак розкриває трансформацію поглядів на сутність та зміст поняття духовності в педагогічній спадщині Я. Чепіги. Зауважимо, що вивчення духовних аспектів педагогічної спадщини Я. Чепіги в організації навчально-методичного процесу не було окремим предметом наукового дослідження. Тому метою нашої публікації є аналіз духовних аспектів та педагогічної концепції Я. Чепіги, що знайшли відображення в організації навчального процесу, їх вплив на подальше становлення якісно нової системи освіти.

Аналіз педагогічних та психологічних праць ученого дозволяє стверджувати, що основою становлення гуманістичних поглядів та духовних пріоритетів Я. Чепіги були соціальні й освітянські процеси, що відбувалися наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, до яких ми відносимо боротьбу за створення національної системи освіти, пробудження національної самосвідомості та духовного розвитку особистості.

Я. Чепіга, як і багато його сучасників, до яких належать С. Ананьїн, О. Музиченко, С. Русова, С. Черкасенко та інші, у своїх педагогічних працях доводить необхідність розбудови системи освіти та виховання на основі ґрунтового дослідження природи дитини (індивідуальних, спадкових та психофізіологічних особливостей). Він зазначав, що освіта повинна будуватися саме на духовних здібностях дитини, які закладені в її природі. Освіта буде кориснішою і міцнішою, якщо будуть використані природні

індивідуальні дані особистості. На думку педагога, „все те, що вкладено природою в структуру організму індивідууму, існує в ньому як непорушна сила, котру людині не можна ні збільшити, ні зменшити, і тільки виховання може дати той чи інший напрямок” [8, с. 14]. Учений стверджував, що основними завданнями педагогіки як науки є вивчення духовної та фізичної природи дитини.

Зауважимо, що мета духовного виховання за Я. Чепігою – це гармонійний, вільний і всебічний розвиток особистості, основою якої є принципи духовності, природовідповідності виховання і народності.

З особливою гостротою вчений переймався проблемами вивчення рідної мови в українських школах. Так, його праці „Національне виховання”, „Національність і національна школа”, „Грунтовні принципи нормальної школи”, „Школа і освіта на Україні” пронизані ідеями національної самосвідомості та духовності українського народу. Головну причину духовного занепаду української нації Я. Чепіга вбачав у тому, що „школу, мачуху наших дітей, маємо тепер на Україні, в тому, що школа ця чужа й не рідна українському народові. Не жива безмірно глибока, життєдайна рідна мова народу, яку вистраждав він упродовж тисячоліть, звучить в ній, а малодоступна й незрозуміла поки що для малюків 7-8 років мова іншого народу” [4, с. 28]. Науковець стверджував, що в основі загального розвитку дитини лежить розвиток мови, а якщо її відібрати, то дитина стане духовно глухою і сліпою. „Рідна мова – це народний скарб, в ньому зібрано й сховано найкоштовніше, найкраще, найдорожче, – все, що підносить людину до найвищих ступенів культурного рівня, все, на чому будується її поступове моральне, духовне й культурне життя, – її минуле і її майбутнє. Мова – то праця народного духу, його жива діяльність. Мові властиве все, що має в собі дух нації” [4, с. 23].

Піддаючи критиці стару школу, що існувала на початку ХХ століття в Україні, Я. Чепіга, як організатор навчально-методичного і виховного процесу, зауважував, що маємо „сухі підручники, бездушних учителів і вигадані методи, і книжні програми, і страх, і кару, і погрози, й нагороди, але самого головного – життя душі й любові в ній немає, одна тільки муштра солдатська, зовнішня дисципліна та внутрішня розбещеність” [6, с. 13]. Учений підкреслював, що відродження українського народу вимагає дійсно природної школи, в якій навчання проводилося б рідною мовою, де дитина одержуватиме справжню освіту, а не сурогат, який шкодить духовному зростанню і культурі народу.

Я. Чепіга, критикуючи стан освіти, що склався на той час, запропонував власну концепцію національної школи. За його глибоким переконанням, мета національної системи освіти полягає в тому, щоб:

- підвищити рівень письменності в Україні;
- сприяти процесу самоусвідомлення українського народу, збереження культурної своєрідності народу;
- виховати покоління громадян, яке буде здатним „принести своє власне на вівтар загальнолюдської культури” [5, с. 31].

Завдання школи, за Я. Чепігою, збігаються із завданнями людськості, а саме в тому, щоб зберегти людську природу і вдосконалити її, пристосовуючи до соціальних і економічних умов життя певного народу згідно з вимогами людської моралі [5, с. 31]. На думку педагога, шкільний заклад, здійснюючи навчання та виховання дитини, повинен ставити перед собою такі задачі:

- культивувати в житті все придбане нею від рідного народу, близьке і природне їй;
- розвинути її індивідуальні здібності і корисні нахили;
- скласти такі умови освіти, де б народна воля розвинулась вільно в дитині і лягла б в основу духовного поступу молодого покоління;
- широко задовольняючи природне прагнення освіти, виховати дитину чесною, здатною і діяльною людиною, не порушуючи її природи [5, с. 33].

Утілюючи концепцію національної школи в життя, педагог бачить усесвітній сенс буття людини в багатонаціональному світі, який полягає у приналежності до власної нації з її традиціями, звичаями та власною мовою.

Педагог досить гостро критикував тимчасові цілі школи, що не збігалися зі загальнолюдськими цінностями, вважаючи їх такими, що стримують нормальний розвиток нації. За його переконанням, така організація навчального процесу приносить духовності дітей тільки шкоду і не дає їм змоги культурно розвиватися та самовиховуватися.

На думку вченого, головна мета виховання в майбутній школі для України повинна полягати в тому, щоб „не перетворювати людську природу, а складати найпожиточніші умови для всебічного розвитку людської душі у згоді з психофізичною природою індивідууму і рівняти шлях до широкої творчості і самодіяльності духа” [8, с. 15]. Педагог зазначав: „Освітити дитину – значить розвинути її духовно й фізично; задовольнити прагнення її природи згідно з загальнолюдськими принципами добра і правди; зберегти гармонію її розвитку” [3, с. 15]. У праці „Національність і національна школа” він зазначає, що все те, що дитина набула в дитинстві з рідною мовою, знайшло втілення у її відчуттях, уявленнях, розумінні і розміркуваннях. Все це становить її духовний досвід, з яким вона приходять до школи. Справжня освіта має виходити із розуміння національних особливостей, викликати палке бажання досягнути загальнолюдські надбаня. „Національне виховання виникає з інстинкту самоохорони, котрий у широкому розумінні дбає про фізичне, моральне й матеріальне здоров'я нації” [4, с. 24].

Педагог наголошував, що до тих пір, поки існує нація з індивідуальними особливостями, доти питання про національне виховання буде актуальним. Під національним вихованням він розумів виховання в душі нації, що виявляється у мові, віруваннях, історії, культурі, звичаях [4, с. 24]. Тільки в національному вихованні здобувається сила і здоров'я нації, її матеріальний і моральний добробут. Знищити національність у духовній житті людини – це відрізати крила її могутнього духу, один помах котрих заносить людину на неосяжну височину національної творчості [4, с. 25].

Як зазначає у своїх працях дослідниця Л. Ніколенко, серед принципів навчання і виховання головну увагу Я. Чепіга зосереджував на принципі гуманізації [1, с. 132]. За переконанням Я. Чепіги, провідним напрямом гуманізації є використання у навчанні культурно-історичних та духовних надбань української нації, природовідповідність, що знаходить відображення в підпорядкуванні змісту і методів навчання та виховання внутрішній природі дитини. Організація навчально-методичного процесу повинна ґрунтуватися на природних здібностях дитини, на її вікових вимогах, духовній і фізичній силі.

Мету навчання в школі вчений убачав у тому, що вона покликана розвинути внутрішні задатки і здібності дитини, особливо позитивні риси та якості, закладені в дитині природою. За його переконаннями, такі завдання можна вирішити, якщо школа буде пристосована до психіки дитини, її вікових, індивідуальних і національних особливостей.

Головні цілі духовного та морального виховання Я. Чепіга вбачав у тому, щоб зберегти „цілість і чистоту людської природи в дитині”, „зберегти душу дитини незіпсованою”, допомогти „добрим почуттям пробитись з-під намулу оточення”, „розвинуть в душах дітей зерна гарних людських почуттів” [7, с. 10]. Таким чином, на думку педагога, вирішальну роль у формуванні духовних якостей дитини (учня) відіграє вчитель, який „займає значне місце в еволюційному рухові людської думки і в духовній творчості людства взагалі” [7, с. 10]. Учений відзначає, що для вчителя „не досить бути ... гарним методистом”, „мало передати самі сухі, мертві знання – треба прищепити дитині, що є найліпшого в людині, вкласти в неї свою високу душу” [7, с. 10]. Великого значення Я. Чепіга надає особистим якостям учителя, вважаючи, що ним може бути лише справедлива, добра, уважна, терпелива людина. Головним у ставленні до

дітей повинна бути любов, тому що „тільки розумною щирою любов'ю ми збережемо цілість і чистоту людської природи в дитині” [7, с. 10]. Тому педагог із переживанням за долю дітей звертається до вчителів: „Розвивайте в собі любов. Пом'якшуйте своє серце. Прихилийте душу свою до особистості дитини, до її горя і радості. Навчіться любити дитину щиро і повно, до самозабуття, до жертви і відречення од самого себе. Наповніть сосуд свій найживішим цілющим бальзамом, щоб мати можливість загоїти ним рани дитини, що нанесено їй людськими байдужістю, егоїзмом і злобністю! Виховуйте в душі своїй запашну квітку, щоб в її існуванні на землі знайти щастя і мету свого життя. Педагоги, навчіться любити дітей!” [7, с. 10].

Не оминає увагою педагог і мислительну та творчу діяльність дитини, в якій знаходить відображення духовних цінностей. Він стверджує: „Де б і при яких умовах не прийшлося б працювати дійсному педагогові, йому доводиться перш за все зустрічатись і рахуватись з психофізичною природою дитини, рахуватись із її психологією. І хоч психологія дитини ще не дає нам готових і певних методів, програм та систем освіти, але вона стає педагогові за головну базу всіх його прийомів, її закони з'являються віхами по дорозі поставленої справжньою освітою мети” [8, с. 13].

Але зауважимо, що, на думку Я. Чепіги, особистість дитини виховує та духовно розвиває не тільки школа. Грунтом виховання педагог уважав сім'ю як основну ланку всього суспільства. Так, у статті „Моральне вношіння у справі виховання” вчений зазначає: „Моральні погляди дитячі найліпше всього витворюються у сім'ї, де між батьками й дитиною щирі, сердешні відносини, де любов і пошана одно до одного виявляються у доброзичливості та обопільній допомозі. Задля повного морального розвитку дитини треба, щоб вона на прикладах здобувала такі звички, що утворюють високий моральний колорит її обличчя. Нормальні умовини, при котрих виховується дитина, послідовно викликають до розвитку волі в такому напрямкові. Тільки таким шляхом можна добре розвивати звички до розумової діяльності й зміцнювати моральні звички до праці, ладу, терпіння, бережливості, доброзичливості, щирості, дяки, пошани” [2, с. 32]. Педагог зазначав, що щастя й нещастя дитини залежить від сім'ї, батьків, від оточення громадянства та від здоров'я нації. Основною метою сім'ї у вихованні Я. Чепіга вбачав вільний, нормальний і гармонійний розвиток дитини. „Може це не легко при сучасних умовах. Але ми повинні мати це за мету всякого людського правдивого виховання. Чого б це не коштувало нам” [2, с. 33].

Таким чином, ми підходимо до висновку, що духовні аспекти педагогічної спадщини Я. Чепіги в організації навчально-методичного та виховного процесу є актуальними і нині, в часі відродження і розбудови національної системи освіти. Духовному і моральному вихованню дитини сприяє сім'я, школа, вчитель, який є взірцем для учнів.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що педагогічні погляди й напрацювання Я. Чепіги є вагомим внеском в розвиток вітчизняної педагогіки, який ще потребує ґрунтовного дослідження й усебічної оцінки. Перспективою є подальше вивчення духовної спадщини науковця та впровадження її позитивних ідей в організаційно-методичний і виховний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ніколенко Л. Т. Теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів у педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ніколенко Лідія Тимофіївна. – К., 2000. – 200 с.
2. Чепіга Я. Моральне вношіння в справі виховання / Я. Чепіга // Світло. – 1910. – № 2. – С. 20-33.
3. Чепіга Я. Народний учитель і національне питання / Я. Чепіга // Світло. – 1912. – № 1. – С. 15-25.
4. Чепіга Я. Національність і національна школа / Я. Чепіга // Світло. – 1910. – № 1. – С. 16-29.
5. Чепіга Я. Проект української школи / Я. Чепіга // Світло. – 1913. – № 2. – С. 31-41.
6. Чепіга Я. Проект української школи / Я. Чепіга // Світло. – 1913. – № 4. – С. 12-29.

7. Чепіга Я. Самовиховання вчителя / Я. Чепіга // Світло. – 1913. – № 9. – С. 6-13.

8. Чепіга Я. Уява і мислительна та творча діяльність дитини / Я. Чепіга // Світло. – 1914. – № 9. – С. 13-40.

НАТАЛИЯ КРАВЧУН

ДУХОВНЫЕ АСПЕКТЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ Я. ЧЕПИГИ В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Проанализировано и исследовано духовные аспекты педагогического наследия Я. Чепиги. На основе теоретического анализа и обобщения научных источников определена роль духовных ценностей педагога в организации учебно-методического и воспитательного процесса.

Ключевые слова: Я. Чепига, духовное воспитание, духовное развитие, задания школы, организация учебно-методического и воспитательного процесса.

NATALIA KRAVCHUN

SPIRITUAL ASPECTS OF Y. CHEPIGA PEDAGOGICAL HERITAGE IN ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS

The spiritual aspects of Y. Chepiga pedagogical heritage are analysed and investigated. On the basis of the theoretical analysis and generalization of scientific sources the role of spiritual values of the pedagogue in organization of educational, methodical and upbringing process is convinced.

Keywords: Y. Chepiga, spiritual education, spiritual development, tasks of school, organization of educational, methodical and upbringing process.

Одержано 3.01.2012, рекомендовано до друку 26.01.2012.